

VOJNO SUDSTVO U HABSBUŠKOJ MONARHIJI S NAGLASKOM NA DALMACIJU (1848.-1867.)

TADO ORŠOLIĆ
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 344.3(436):949.75"18"
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primitljeno: 1999-02-23
Received

Općenito sagledavajući vojni ustroj Habsburške Monarhije, vojno je sudstvo činilo temelj funkcioniranja cjelokupnoga vojnog aparata Monarhije. Radi što bolje učinkovitosti rada vojnih sudova polovicom 19. st. (tada su izvršene značajnije izmjene kako u vojnome tako i u civilnome sudstvu) osnovani su tzv. pokretni sudovi koji su se kretali zajedno sa svojim postrojbama. U svrhu poboljšanja rada sudova, cjelokupno vojno sudstvo monarhije ustrojeno je i podijeljeno u tri osnovne vrste sudova: a) posadni sudovi kao prvostupanjski sudovi (sudovi pri pukovnijama), b) zemaljski vojni sudovi i vojni prizivni sud kao drugostupanjski sudovi (okružni sudovi), c) vrhovni vojni sud (u vrhovnom stožeru vojske u Beču) kao najviša sudbena instancija. Takvom raspodjelom sudova i određenim promjenama vojnoga zakona uspostavljena je čvršća strateška i zakonska uvertira funkcionalnosti vojnoga obrambenog mehanizma Habsburške Monarhije. U skladu sa zakonom Monarhije, vojni su sudovi katkada imali jurisdikciju i u rješavanju nekih (naizgled) civilnih slučajeva. No, ipak do konačnog razgraničenja djelovanja civilnih (građanskih) i vojnih sudova dolazi 1867. s Austro-ugarskom nagodbom, a do velike reformacije vojnog sudstva tek 1889.

Razvojem situacije u korist Habsburške Monarhije, tj. pobjedom nad Napolconovom vojskom, od godine 1813./14. Austrija je vratila teritorij izgubljen tijekom ratnih sukoba s Francuskom. Ubrzo se zatim i cijela Dalmacija od 1814. ponovno našla pod austrijskom upravom. Naime, kraljevom odlukom od 23. srpnja 1814. izvršeno je sjedinjenje Ilirskih pokrajina u sastavni dio Habsburškog Carstva, čime je službeno uspostavljena (druga) austrijska uprava u Dalmaciji. S prisjedinjenjem izgubljenih pokrajina započeta je reorganizacija svih civilnih i vojnih organa, pa tako u ovome slučaju vojnog (iako tek do većih promjena dolazi

1837., 1848. i 1851./52.) i civilnog sudstva. U samom početku druge austrijske uprave u Dalmaciji je preustroj sudstva tekao postupno (sve do 1820. trajala je izmjenjena francuskoga sudbenog sistema, koja je do navedene godine bila na snazi), pri čemu je ponovno od 1814. vraćen sudski djelokrug pukovnika i *serdara*, koji je bio ostatak sudbenosti još iz prve austrijske uprave 18. st., a čiji korijen potječe iz sudbenog uređenja Vojne krajine.¹

Vojno i građansko sudstvo bilo je umnogome uzajamno povezano, tako je npr. od 1819. prizivni sud u Zadru kao vrhovni sud za cijelu Dalmaciju funkcionirao na taj način da je imao sudsku ingerenciju nad (nekim) vojnim (npr. kada su se vojni službenici sporili s civilnim osobama, ako je vojna osoba uradila neki prekršaj izvan vojnog djelokruga itd.) i građanskim predmetima, odnosno upravno-političkim poslovima. U Dalmaciji (Prizivni sud u Zadru je djelovao kao vrhovni sud za cijelu Dalmaciju, a posljednja instancija suda bio je Vrhovni sud u Beču) od 1819. djelovala su četiri prvostupanjska okružna (kolegijalna) suda, i to u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru. Ovi su se opet dijelili na kotarske sudove (24 kotarska suda), ali su imali određena ograničenja u sudskim sporovima.²

Kao što sam već ranije naveo, naredbom iz 1814. vraćena je sudska kompetentnost pukovnika (*kolonela*) i *serdara*, a u vojnom pogledu ponovno uspostavljena Teritorijalna vojska (*Forza territoriale*). Po toj naredbi iz 1814. Dalmacija je bila razdijeljena na šest područja (okružja): zadarsko, šibensko, splitsko, makarsko, dubrovačko i kotorsko. Od 1821. izvršen je novi ustroj teritorijalnih jedinica, otkada je Dalmacija bila podijeljena, s obzirom na ustroj Teritorijalne vojske, na četiri pukovnije sa sjedištima: prva pukovnija u Zadru, druga pukovnija u Šibeniku, treća pukovnija u Splitu i četvrta pukovnija u Makarskoj.³ Pukovnije su se opet dijelile na 24 *serdarije* i sedam pod*serdarija*, pod čijim se zapovjedništvom nalazilo ukupno 576 pandura.⁴ Na čelu okružja bili su pukovnici, zatim *serdari* i zamjenici *serdara harambaše*. Njihova se jurisdikcija ogledala u tome da su vršili građanske sudske sporove u vrijednosti do pet florina, ali su često zloupotrebljavali svoj položaj pa su rješavali i veće sudske procese od navedenoga. Zbog njihova zloupotrebljavanja sudačkog položaja (u civilnim sporovima), a napose reformacijom sudstva 1850., oduzete su im dotadašnje sudske funkcije⁵ i konačno tek 1873. definitivno ukinute.⁶

¹ V. MAŠTROVIĆ, 1959, 38-39 i 68. Sudski djelokrug pukovnika i *serdara* ogledao se u civilnom sudstvu, tako da je pukovnik bio na čelu jednog kotara (krajine), a *serdar* je bio na čelu manjih područja-razdjela (*riparti*), koji su se opet dijelili na manja područja jednog ili nekoliko sela koja su potpadala pod djelokrug *harambaše*. I. BEUC, 1985, 359-360. Napoleonovo sudske uređenje održalo se u Dalmaciji sve do 31. siječnja 1820., kada je stupila na snagu austrijska sudska organizacija, "a ta je ustvari bila francuska."

² V. MAŠTROVIĆ, 1959, 64 i 69.

³ F. IVKOVIĆ, 1992, 49.

⁴ S. COSIĆ, 1998, 357.

⁵ *Cesarska naredba od 17. Serpnja 1850, List zakonah i dilopisah vlade za Krunovinu Dalmaciju* (List državnih zakona za kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću, dalje *LIZ*), Zadar 1850, komad XXII, 312. Časnicima redarstvene straže (*serdarima*) u dosadašnjim "sudbama u prijama (parmicama) zbog malih dugova koja je do sad dopuštena bila, u napridak po sebi prinestaje jerbo nastava strazanstva sigurnosti neće dalje u Dalmaciji ohstajati, nego će biti drugčie zamijena."

⁶ V. MAŠTROVIĆ, 1959, 68-69.

Međutim, treba ipak reći da je vojno sudstvo u svom djelovanju (vojnih poslova) bilo odvojeno od građanskog sudstva, iako su još dugo utvrđivani različiti propisi i naredbe o razgraničavanju jurisdikcije civilnih i vojnih sudova i zakona u sudskim procesima. No, ipak je temeljna razlika između ovih sudova u tome što se građansko pravo temeljilo na posebno ustrojenom civilnom sudstvu i civilnom krivičnom zakonu, a vojno sudstvo na temeljima ratnoga zakona, i to onima iz 1808. za kopnenu vojsku i 1803. za mornaricu. Temelj vojnog sudstva kao i svi vojni zakoni ustanovljeni do 1867., odnosno 1914., vukli su korijene iz vojnih zakona od 1790. i osobito iz terezijanskog zakona o vješanju iz 1768.⁷ Naravno, zakone temeljene na prijašnjoj strukturi vojnoga sudbenog zakona iz 18. st., Dvorsko je ratno vijeće tijekom svog postojanja u više navrata dopunjavalo i izmjenjivalo.⁸ S kodifikacijom vojnog kaznenog zakona otpočeo je Ferdinand I. 1837., a veliku obnovu u vojnom sudstvu i zakonu izvršio je car Franjo Josip I. 1850.⁹

I.

Jedna od temeljnih postavki uređenja vojnoga sudstva (osobito od 1848./49.), nalazila se u potrebi stabilnosti i učvršćenja sudstva u odnosu na mobilnost vojske, a isto tako i potrebi većeg broja sudova u stalnim formacijskim postrojbama, koje su bile stacionirane u pojedinim okružjima Monarhije. S tim u svezi, osnova uređenja vlastite vojne sudbenosti ležala je upravo u potrebi postojanja takvih vojnih sudova (u cijeloj Monarhiji) koji bi rješavali sva pitanja vezana uz vojno-časničku službu, na njihovim marševima. Na temelju vojnoga sudbenog zakona svi su vojni službenici i njihove obitelji potpadali pod vojnu jurisdikciju u svim predmetima vojnoga kaznenog pa i građanskog prava, osim u pitanjima dohodarskih prekršaja, rudarske sudbenosti, nekretnina i vlaselinskih poslova, koja su bila pod ingerencijom civilnog sudstva.¹⁰ Dakle, vojni su sudovi imali punu kompetenciju nad kaznenim procesima vojnih osoba, tj. časnika, podčasnika, vojnika, mesara, opskrbljivača vojnih namirnica i svima koji su bili (službujući) u stalnom vojnom korpusu. Vojnome su sudu također bile podvrgnute supruge i djeca podčasnika i službujućih vojnika (o tome više dalje u radu).¹¹

Osnova funkcionalnosti vojnih sudova ogledala se u tome da su se svi sudski postupci (u okvirima određene pukovnije) rješavali na prvostupanjskom pukovnijskom sudu, osim ako optuženik nije ustrajao u zahtjevu, tj. podnio prigovor da se rješavanje dotičnog spora prenese na viši sud. U tom slučaju (u ovisnosti od sudskog procesa) postojao je sud pod nazivom *iudica delegata militaria mixta*, koji je rješavao posebne vojne parnice i posebne državne slučajeve. Taj će sud u godini 1854. promijeniti naziv u carsko-kraljevski Zemaljski vojni sud (*k. k.*

⁷ A. KREUZIG - F. KRONEWETTER - P. F. von PIRQUET, 1889, 9. Jako se dugo održao (uz povremene izmjene), tzv. terezijanski vojni kazneni zakonik (carski patent od 31. prosinca 1768.), koji je ostao temelj uređenja vojne sudbenosti, i u kasnije stvorenoj Austro-Ugarskoj Monarhiji sve do 1889.

⁸ A. WANDRUSZKA - P. URBANITSCH, 1987, 260.

⁹ L. MALAGORSKI-DRAGOSLAVIĆ, 1994, 2.

¹⁰ A. WANDRUSZKA - P. URBANITSCH, 1987, 261.

¹¹ F. SCHMID, 1903, 496.

Landes-Militärgericht). Naime, naredbom vrhovnog zapovjedništva vojske od 9. rujna 1854. (carskom odlukom od 17. siječnja 1853.), određeno je da se sudovi *Judicia delegata militaria mixta* i *Judicia pura* preimenuju u *Landes-Militärgerichte* tj. Zemaljski vojni sud.¹² Navedeni vojni sud bio je kompetentan za rješavanje sudskih postupaka viših vojnih osoba, u procesima za rješavanje sudskih odluka vojnih korpusa, vojnih crara, kao i u brakorazvodnim procesima i smrtnim osudama vojnih osoba.

Druga instancija, bio je vojni sud u dvorskom ratnom vijeću, tzv. sudsko vijeće (*Justizkollegium*), a pod imenom Vojni prizivni sud (*Militär-Appellationsgericht*),¹³ koji je kasnije iza 1868. dobio naziv Viši vojni sud (*Militärobergericht*).¹⁴ Treća, ujedno i najviša vojna sudska ustanova, bio je Vrhovni vojni sud u Beču (*Oberster Militärgerichtshof*).¹⁵

U sudove prvog stupnja, kao suci su funkcionirali vlasnici pukovnija (*Regimentsinhaber*) i drugih posebnih postrojbi, a imali su sudske ovlasti da kazne ili pomiluju sve časnike od potpukovnika naniže, te ostale službujuće dočasnike i vojnike. U izvanrednim slučajevima zapovjednik pukovnije morao je presudu predati Državnom ratnom ministarstvu ili na sud drugoga (višega) stupnja. U zapovjedništva pukovnija bili su funkcionirali *auditore* - vojni suci, kao voditelji sudskih procesa, koji su opet jedan dio sudskih parnica morali predati zapovjednikovu povjereniku ili samom zapovjedniku pukovnije. Tako je glavnu riječ u rješavanju sudskih procesa unutar pukovnije ipak imao *Regimentsinhaber* - zapovjednik (vlasnik) pukovnije.¹⁶ *Auditor* je osim svoje sudačke obveze obnašao još i dužnosti tajnika pukovnije, vodio je korespondenciju, izvršavao političke i pravosudne poslove te sastavljao kroniku pukovnije. Kao preduvjet za obnašanje sudačke funkcije u pukovnji *auditor* (vojni sudac) je od vlasnika pukovnije dobivao čin natporučnika, a kasnije kapetana ili majora (bojnika).¹⁷

Također u rang prvostupanjskih sudova potpadali su sudovi ratne mornarice, gardijski sudovi, akademijski sud u Bečkom Novom Mjestu, vojno invalidski i tvrdavski sudovi.¹⁸

U više tvrdavskih vojnih zapovjedništava bili su postavljeni posadni auditorijati (*Garnisonsauditoriate*), kojima je predsjedao zapovjednik tvrđave. Zapovjednik tvrđave imao je jurisdikciju nad svim vojnim (i civilnim) osobama u tvrđavi i mogao ih je zbog prekršaja zatvoriti na 24 sata, ali kasnije je počinitelja morao predati pukovnijskom sudu. Treba spomenuti i to da su sve zgrade sudova prvoga stupnja imale izgrađen poseban kat, kamo je tamničar (privremeno) odvodio osuđenike.¹⁹

¹² *Okružnica verhovnoga zapovjedništva vojske od 9. rujna 1854*, LDZ, Zadar, 1854, komad XXXIV, 848-849; *Kaiserlich-königlich Armeeverordnungsblatt*, Wien, 1854, br. 50, 158.

¹³ E. SMIRIĆ, 1911, 51. *Appellations-Gericht, tribunale d'apelo* - prizivni sud, viši zemaljski sud.

¹⁴ A. WANDRUSZKA - P. URBANITSCH, 1987, 273; F. SCHMID, 1903, 505.

¹⁵ A. WANDRUSZKA - P. URBANITSCH, 1987, 274.

¹⁶ Isto, 268.

¹⁷ Isto, 269.

¹⁸ F. SCHMID, 1903, 503-504.

¹⁹ Na istom mjestu.

U djelokrug sudova drugog stupnja potpadao je i kriminalni vrhovni sud, te građanske parnice, poslovi plemića i sudskih službenika za koje je u Beču postojao zajednički Vojni prizivni sud (*Militär-Appellationsgericht*). Vojni prizivni sud sastojao se od jednoga visokog generala kao predsjednika, jednoga dvorskog vjećnika kao upravitelja kancelarije, jednog referenta i dvanaest savjetnika prizivnog suda.²⁰

Kao posljednja instancija vojnog suda u Dvorskom ratnom vijeću funkcionirao je sudski odjel sa četiri odsjeka, pod upravom generala-suca kao upravitelja i četiri dvorska vjećnika kao predstojnika odjela. Od prosinca 1848. uslijedit će neke izmjene u kojima će biti stvoreno jedno mjesto odjelnog predstojnika za sudske (pravne) poslove. Ta pravna osoba bit će savjetnik Ratnom ministru u administrativnim, personalnim, ustavnim i zakonskim poslovima. Od 1848. sudski senat, koji je bio pod upraviteljstvom jednog generala kao predsjedatelja, promijenio je naziv u Vrhovni vojni sud (*Oberster-Militärgerichtshof*). Vrhovni vojni sud bio je u potpunosti nezavisan u rješavanju pravnih predmeta u odnosu na Ratno ministarstvo (ministra).²¹

Sve do 1852. nisu u potpunosti uređeni odnosi između vojnih i civilnih sudova, odnosno događalo se da su neki od vojnih predmeta (rjeđe) dospijevali na civilne sudove, a neki od civilnih predmeta (češće) na vojne sudove. Treba naglasiti da se jurisdikcija vojnih sudova u civilnim kaznenim procesima zadržala u vrlo velikom opsegu sve do promjene zakona 1869. Prema tom zakonu iz 1869. ograničit će se ingerencija vojnih sudova u kaznenim procesima, i tom prilikom bit će ukinuta vojna sudbenost nad civilnim procesima, dok će i vojni crarij (blagajna) biti podvrgnut sudenju civilnog sudstva.²² One sporne predmete do 1854. je najčešće rješavao sud *Judicium deleg. milit. mixt.* (mješoviti vojno-civilni sud), u kojemu su opet većinom bili postavljeni vojni suci.

Međutim, ipak su odnosi građanskog i vojnog sudstva uređeni posebnom carskom poveljom od 22. prosinca 1851., prema kojoj je (dijelom) utvrđena jurisdikcija vojnih sudova.²³ Tako su pod sudbenost vojnih sudova podvrgnute sljedeće osobe: sve službujuće osobe koje su dale vojnu prisegu (među ove potpadale su žandarmerija i redarske straže koje su bile vojnički ustrojene), u svim rodovima kopnene vojske i ratne mornarice dokle god im je trajala vojna obveza, i onda kada su bili na dopustu ili ako trenutno nisu bili u vojsci; kadeti u vojnim akademijama; osobe koje su izašle iz vojne službe ili otišle u mirovinu a pritom su imale neki časnički čin; zatim vojni kapelani i oni koji su bili u različitim upravnim službama; također pod vojno sudstvo su potpadali predmeti bračnih procesa, zatim supruge (kao i udovice) i djeca (siročad i usvojena djeca) časnika (dočasnika i vojnika samo dok su ovi na životu) i vojnih činovnika. Nadalje, pod vojnu sudbenost su potpadali i gusari koje je uhitila ratna mornarica, zatim oni slučajevi koji su se odnosili na povrede *protiv oružanoj sili i državja skrive*.²⁴ Od vojne sudbenosti bili su izuzeti građanski službenici koji su radili u nabavi,

²⁰ F. SCHMID, 1903, 273.

²¹ Isto, 274.

²² Isto, 497.

²³ *Cesarska Povelja od 22. Prosinca 1851.*, LDZ, Zadar, 1852, kom. VII, 207.

²⁴ Isto, 208-211, čl. 2, 216. čl. 5.

službenici i poslužnici u računovodstvu ratnog ministarstva, apostolski bojni vikar, vojni nadničari, pastiri, profesori ili učitelji koji su predavali na vojnim akademijama ili drugim vojnim učilištima, plaćeni liječnici, vojni invalidi (vojnici bez čina), sluge i službenici kod vojnih osoba, supruge i djeca osoba (službenika pod ugovorom koji nisu bili u bojnim postrojbama).²⁵ Nadalje, jurisdikcija vojnih sudova nije bila nad članovima carske kuće, osobama koje nisu potpadale pod državno pravo iako su službovale u vojsci, procesima financijskih prekršaja, procesima koji su predani civilnom sudu i onim osobama koje je uhitila vojska uz traženje civilnog suda. Sudbena moć vojnog sudstva nad građanskim poslovima nije se ogledala niti u rudarskim poslovima, zemaljskim, tj. feudalnim posjedima, nekretninama (međutim, vojni sudovi su imali sudbenu moć nad baštinom [osim zemljanih nasljedja] gore spomenutih osoba koje su potpadale pod jurisdikciju vojnog suda).²⁶

Zanimljiva je stvar da su vojni sudovi kadšto sudili optuženicima na temelju civilnoga kaznenog zakonika, koji je tom prilikom doveden u sklad s propisima vojnoga kaznenog zakona. U ovisnosti od predmeta, vojni je sud mogao suditi i civilnim osobama *u slučajevih onih, gdje se po postojećih propisih i kod sudovah vojničkih imadu okrivljenici istraživati i suditi po civilnom kaznenom zakonu*.²⁷ Tom prilikom pri donesenoj presudi prvostupanijskih pukovnijskih sudova (osim prijekog suda i odluka vojnoga suda kada se država nalazila u ratnome stanju) optuženik je mogao uložiti žalbu na pravorijek tog suda. Odnosno, u tom slučaju optuženik *se po vojničkom sudu perve molbe izrečenoj osudi* imao pravo pozvati na viši vojni prizivni sud, koji je donesenu odluku prvostupanijskog suda mogao potvrditi, ublažiti ili pooštriti. Također, ako je viši sud donio lošiju presudu u odnosu na prvu (presudu prvostupanijskog suda), žalba se mogla uložiti *verhovnom vojničkom pravosudnom senatu*, a ovi su opet osobito u slučajevima smrtne presude (ili pomilovanju od smrtne presude), podnosili zahtjev "Njegovu c. kr. apostolskomu Veličanstvu", odnosno caru (kralju).²⁸

Pod sudbenost vojnog suda, kako sam već prije naveo, potpadala je žandarmerija "koja je vojnički uređena", i vojnička straža, zajedno sa svim svojim pripadnicima. Osim što su žandari djelovali pri civilnom sudstvu (privodili optuženike, prijestupnike zakona, uzdržavali red i mir, itd.), oni su svojedobno obnašali, današnjim žargonom rečeno, i dužnosti "vojne policije", odnosno *dilovali toliko protiv osobama građanskom koliko vojenom stanju pripadajućim*.²⁹ To dokazuje i tromjesečno opširno podneseno izvješće (1851.) caru, u kojemu vrhovno zapovjedništvo časništva, tj. žandarmerije, službeno dojavljuje da je žandarmerija privela "103 slučaja popisivanja u vojnike" i da je u zadnjem tromjesečju u službi vojske ulhvatila u *Austrijskim krunovinama 541 vojničkih uskokah*.³⁰ Iako su

²⁵ Isto, 212-214, čl. 3.

²⁶ Isto, 217-222, čl. 7-16.

²⁷ *Naredba ministarstva rata, od 17 Ožujka 1864, LDZ, Zadar, 1864, komad XIII, 182.*

²⁸ Isto, 183-185. Svaki viši vojni sud mogao je ublažiti donesenu presudu, ali ne i pooštriti, to je mogao samo vrhovni vojni sud u ministarstvu rata (vrhovni vojni sudski senat) ili car.

²⁹ *Oznanjenje vlade od 20 Serpnja 1850, LDZ, Zadar, 1850, komad XIX, 261-263, čl. 10 i 11.*

³⁰ *Pravdonoša, Zadar, 1851, br. 26; Pravdonoša, Zadar, 1852, br. 1.*

žandarmerijske trupe pri svojem vrhovnom zapovjedništvu i "regimentama" imale ustrojene sudove (rješavali predmete unutar svoj jedinica i manje civilne predmete pljački, razbojništva itd.), oni su 1866. ukinuti, a njihovu ulogu u *gradjanskih poslovih pravnih u parnicah i izvan parnicah* preuzeli su posadni sudovi (garnizonski auditorijati) i zemaljski vojni sudovi.³¹ Žandarmerija je sve do raspada Habsburške Monarhije 1918. (u pitanju vojnih poslova) ostala u službi (vojske) vojnih sudova i pod njihovom ingerencijom.

Posebnim vojnim zakonom od 1852., bio je uređen postupak prema onim civilnim osobama koje su na bilo koji način djelovale u *obziru postupanja s onima, koji vojene osobe rade zavesti na prikeršenje virnosti, ili na povridjenje drugih dužnosti njihove službe*. Na temelju tog zakona vojni je sud mogao osuditi bilo koju osobu koja je pokušala zavesti ili zavela vojnika tijekom njegove službe, npr. u slučaju nagovaranja da vojnik napusti službu, nagovaranja na krađu, zločin itd. Civilne su osobe pri tome mogle (u ovisnosti od prekršaja) biti osuđene od šest mjeseci kazne zatvora do smrtne kazne strijeljanjem.³²

Do značajnih promjena u vojnom zakoniku, dolazi carskim patentom od 15. siječnja 1855., kada je stupio na snagu izmijenjeni vojnički kazneni zakonik (u odnosu na onaj iz 1808. i 1852.) o zločinstvu i prijestupu. Prema toj naredbi kaznenoga vojnog zakona (*ново popunjeno izdanje austrijskoga kaznenoga zakonika*) prestali su važiti neki dotadašnji vojni zakoni. Na temelju čl. 2. kao najvažnije točke toga zakona, vojnički "kažnjivi čini i propusti" dijelili su se: I. na vojničke zločine i prijestupke koji se učine protiv vojničkog staleža ili protiv dužnosti vojne službe; II. na zločine protivne vojnom poretku države; III. na ostale zločine i prijestupke.³³

Uglavnom do nekih većih izmjena u svezi s vojnim kaznenim zakonom neće dolaziti sve do 1867., kada su ustrojem dvojne Austro-Ugarske Monarhije djelomično izvršene izmjene i preinake postojećega vojnog zakona. To se osobito odrazilo u pitanju promjena glede vojnog zakona u odnosu na vojnu i civilnu jurisdikciju nad "momčadi koja je trajno na dopustu, kao i glede momčadi od pričuve (rezerve)".³⁴ Reorganizacija vojnih sudova i vojnog kaznenog zakona bit će u potpunosti uređena i izmijenjena tek 1889.³⁵

II.

Raspored je vojnih sudova bio takav da je u svakoj pukovniji postojao po jedan posadni sud (*Garnisongericht*), a također su postojali i mobilni sudovi koji su se kretali zajedno s pukovnijama u bojnim marševima kopnene vojske ili bojevom

³¹ *Obznana ministarstva rata od 21. Ožujka 1866, LDZ, Zadar, 1866, komad VI, 121.*

³² *Cesarska Povelja od 6 Svibnja 1852, LDZ, Zadar 1852, komad XVIII, 733-737.*

³³ *Cesarski patent od 15. siečnja 1855, LDZ, Zadar, 1855, dio prvi, kom. VI, 158-159.*

Ovim carskim patentom nadopunjenoga vojnog kaznenog zakona iz 1855. vojni kazneni sudovi su prema članku VI. imali jurisdikciju nad "kažnjivih činah, učinjenih tiskopisom" i lihvarskim prijestupima.

³⁴ *Naredba ministarstvih ratnoga, deržavnoga i pravosudnoga, zatim kralj. dvorske kancelarije hervatsko-slavonsko-dalmatinske od 3. Ožujka 1867, LDZ, Zadar 1867, komad VI, 152.*

³⁵ O tome više u: *Reform der Militär-Justiz, Wien, 1889.*

isplovljavanju ratne mornarice.³⁶ U glavnim stožerima vojske koji su bili razmješteni u austrijskim pokrajinama, bili su raspoređeni zemaljski vojni sudovi (*Landes-Militär-Gerichte*), a na najvišoj vojno-sudskoj instancijskoj bio je Vrhovni vojni sud (*Oberster-Militär-Gerichtshof*) u vrhovnom vojnom stožeru u Beču. Pri vrhovnom vojnom zapovjedništvu u ratnom ministarstvu u Beču bili su raspoređeni: Vrhovni vojni sudski senat (*Oberster Militär-Gerichtshof* je 1857. promijenio naziv u *Oberster Militär-Justiz-Senat*);³⁷ Opći vojni prizivni sud (*Allgemeins Militär-Appellations-Gericht*); Duhovni sud u ženitbenim poslovima c. kr. vojske, uspostavljen 1860. u ondašnjem Ratnom ministarstvu.³⁸

Carskom naredbom od 26. prosinca 1851. za vojne sudbene činovnike bit će ustanovljeni sljedeći vojno-sudski časnički rangovi:

- ministarski vijećnik pri Ratnom ministarstvu kao predstojnik odjela za pravne poslove - imenovan kao *General Auditor* i predstojnik odjela (*Sections Chef*) u posebnom odjelu Vrhovnoga vojnog stožera Ratnog ministarstva u Beču;

- vijećnik vrhovnoga vojnog suda - *General-auditor*, imenovan u Vrhovnom vojnom sudu (u kojem se nalazilo još pet sudskih vojnih službenika);

- vijećnik vojnoga prizivnog suda - kao pukovnik-auditor koji je imenovan u zajedničkom Vojnom prizivnom sudu (zajedno s jedanaest vojnih sudskih službenika);

- namjesnik general-auditora - kao potpukovnik-auditor;

- stožerni auditor - kao *major-auditor*.³⁹

Dakako, osim navedenih vojno-sudskih časničkih rangova pri posadnim ili nekim drugim vojnim sudovima, u službi vojnoga sudstva djelovali su još i kapetan-auditor prve klase, kapetan-auditor druge klase, natporučnik-auditor i novak (vježbenik)-auditor.⁴⁰ Naredbom od prosinca 1851. službeni časnici auditori nisu više nosili civilnu (građansku) odjeću, nego propisom određenu vojnu odjeću.⁴¹

U Dalmaciji, odnosno u Zadru pri glavnom zemaljskom zapovjedništvu za Dalmaciju (*Landes-General-Commando für Dalmatien zu Zara*), djelovao je

³⁶ *Okružna naredba bojnoga ministarstva, od 19. Svibnja 1861, LDZ, Zadar, 1861, komad XII, 66; F. SCHMID, 1903, 504-505.*

³⁷ *Militär Schematismus 1856, Wien, 1856, 12; Militär Schematismus 1857, Wien, 1857, 8-9; W. WAGNER, 1971, 264-265.* Do 1881. naziv glavnoga vojnog suda u ratnom ministarstvu je Vrhovni vojni sudski senat (*Oberster Militär-Justiz-Senat*), a od ožujka 1881. ponovno se naziva vrhovni vojni sud (*Oberster Militärgerichtshof*). Vrhovni vojni sudski senat (ili Vrhovni vojni sud) funkcionirao je kao posebni odio u ministarstvu rata.

³⁸ *Militär Schematismus 1857, 8 i 16; Militär Schematismus 1860, Wien, 1860, 67-70.*

³⁹ *Cesarska Naredba od 26. Prosinca 1851., LDZ, Zadar, 1852, komad VI, 194; Militär Schematismus 1856, 12-13.*

⁴⁰ Isto, 861-867.

⁴¹ *LDZ, 1852, kom. VI, 195-196.* Pri sudovanju na sjednicama ili drugoj službi sudskog postupka službena odjeća major-auditora, potpukovnika-auditora i pukovnika-auditora bila je crna surka sa zvjezdicama i modre hlače kakve su bile propisane za pješaštvo. Za general-auditore i general-auditore predstojnike odsjeka službena oprava bila je bijela surka s generalskim dugmadima, resama i zvjezdicama, modrim generalskim paradnim hlačama i generalskim šeširima s resama i crnim perjem. Pri sudjelovanju na sjednicama i drugim običnim službama odijevali su crnu surku i hlače od ruskoga sivog sukna, a na hlačama su imali dvostruke sivo-ervenkaste pruge i iste žice kao i u generalskih hlača. Kabanice su bile jednake u svih prema propisima kakvi su bili u pješaštvu, samo su se razlikovale po zvjezdicama i gumbima.

zemaljski vojni sud (*Landes-Militär-Gericht*) kao najviši vojni sud za pokrajinu Dalmaciju. Treba također naglasiti da je ovaj zemaljski vojni sud (preimenovan 1854. iz *Judicium delegate militare* u *Landes-Militär-Gericht*), imao vrlo veliku jurisdikciju nad građanskim (civilnim) predmetima, a čiji je opseg djelovanja dodatno proširen naredbom br. 225 iz god. 1851.⁴²

U Zemaljskom vojnom sudu u glavnom stožeru vojske za Dalmaciju u Zadru, 1856. godine bile su inaugurirane sljedeće osobe:

- predsjednik zemaljskog vojnog suda, koji je bio ujedno civilni i vojni namjesnik Dalmacije (glavni zapovjednik vojske) - Lazar Mamula;

- referent: sudac dopukovnik druge klase (*Oberstleutnant-Auditor 2. classe*) - Franc Siess; od 1861. *Major-Auditor*-bojnik sudac, Vincen Rubelli Edler von Sturmfest;

- prisjednik: mjesni dopukovnik u Zadru (*Platz-Oberstleutnant*) - Joseph Schmidt Silberburg; od 1861. Wilhelm Fischer von Adelswerth;

- pisar (aktuar): kapetan-posadni sudac (*Garnisons-Auditor*) - Alexander Heller. U Dubrovniku je također bio postavljen pri pukovnijski kapetan-posadni sudac (u godini 1856.), i to kapetan-sudac I. klase, Felix Ritter Eisenstein.⁴³

Organizacija vojnog sudstva osobito se ogledala u kontroli postojećih vojno zemaljskih i posadnih sudova u vojno teritorijalnim zapovjedništvima. Tom prilikom treba također istaknuti naredbu ratnog ministarstva iz 1865. prema kojoj je utvrđeno da se na zahtjev višega vojnog suda ili po nalogu vrhovnoga vojnog suda može izvršiti kontrola rada (i eventualno preuzeti nadzor) nad sudovima u pokrajinskim zapovjedništvima, u trajanju od tri godine ili po potrebi i više.⁴⁴ Time se na neki način uspostavljala kontrola rada vojnih sudova.

Neposredno nakon Austro-pruskog rata 1866. tadašnji ministar rata *FML* (*Feldmarschalleutnant* - podmaršal) John predložio je caru neke promjene u svezi s vojnim kaznenim postupkom. Neke od tih promjena bile su i prihvaćene, kao npr. da se pri nekome vojnom sporu odabere pet slušatelja (u smislu neke vrste porote) iz vojničkog staleža te da se optuženiku dodijeli jedan časnik kao branitelj, a pri postupku optuženik bi imao pravo na svjedoke (ako ih ima). Taj način suđenja već je od 1862. djelovao u Vojnoj krajini i pokazao se veoma djelotvornim.⁴⁵

Sve prije navedene vojno-sudske odredbe zadržat će se do 1867., kada s uvođenjem zajedničke (opće) vojne obveze (po ustavu države i u smislu Austro-ugarske nagodbe 1867.) dolazi do kapitalnih promjena u cjelokupnom vojnom sudstvu, što će se osobito odraziti u stvaranju dvaju ministarstava za zemaljsku obranu u kojemu će djelovati dva sudstva.⁴⁶ U svezi s time morali su se također srediti i odnosi na relaciji jurisdikcije civilnog (građanskog) i vojnog sudstva. Većina je tih pitanja riješena u nagodbenom zakoniku iz 1867., no i dalje će ostati na snazi velik dio vojnoga kaznenoga zakonika utemeljenog u prednagodbenom razdoblju, a isto će tako i organizacija vojnoga sudstva (osim nekih sitnih izmjena) vrijediti sve do velike reforme vojnog sudstva 1889.

⁴² F. SCHMID, 1903, 497.

⁴³ *Militär Schematismus 1856*, 39; *Militär Schematismus 1861-62*, 84.

⁴⁴ F. SCHMID, 1903, 365.

⁴⁵ A. WANDRUSZKA - P. URBANITSCH, 1987, 539.

⁴⁶ Isto, 540.

Radi efikasnije sudbene funkcionalnosti vojnoga ustroja Monarhije u cjelokupni vojni sustav uvode se tri trostupanjska vojna suda, koji su mogli rješavati ne samo vojne predmete (osobe koje su na bilo koji način aktivno službovale u vojsci kao i obitelji službujućih časnika) nego su imali jurisdikciju i nad nekim civilnim predmetima. U cilju rješavanja sudskih predmeta cjelokupno je vojno sudstvo bilo podijeljeno (od nižih prema višim): a) na prvostupanjske sudove kao posadne sudove (pod prvostupanjske sudove potpadali su pukovnijski sudovi), b) drugostupanjske sudove: vojni prizivni sud i zemaljski vojni sudovi (smješteni u glavnim stožerima vojske svojih pokrajina), c) treću najvišu instanciju vojnoga sudbenog aparata, Vrhovni vojni sud, koji se nalazio u glavnom stožeru vojske Monarhije u Beču. Djelokrug navedenih sudova bio je ograničen prema njihovoj stupanjskom opsegu djelovanja, pa tako npr. prvostupanjski sud nije imao potpunu jurisdikciju nad izvršenjima smrtne kazne (mogao je donijeti presudu, ali ne i konačnu odluku), osim u vrijeme rata, kada je pri pukovnijama djelovao prijeki vojni sud.

Reorganizacija vojnoga sudstva i izmjene staroga kaznenoga vojnog zakona otpočele su osobito sredinom 19. stoljeća. Tada je doneseno niz novih izmjena u funkcioniranju vojnoga sudbenog aparata, čije su se promjene manifestirale dijelom i kroz odraz europskih prilika koje su obećavale novi politički poredak i moderniji razvoj i strukturu vojnoga poretka, kako u europskim zemljama, tako i u Habsburškoj Monarhiji.

LITERATURA:

- BEUC, I., 1985. - *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb.
- ĆOSIĆ, S., 1998. - Obilježja i ustroj austrijske vlasti u Dalmaciji u doba apsolutizma, *RZHAZUZd*, 40, 349-360.
- IVKOVIĆ, F., 1992. - Organizacija uprave u Dalmaciji za vrijeme druge austrijske vladavine 1814-1918, *Arhivski vjesnik*, 35/36, 31-51.
- KREUZIG, A. - KRONWETTER, F. - PIRQUET von, P. F., 1889. - *Reform der Militär-Justiz*, Wien.
- MALAGORSKI-DRAGOSLAVIĆ, Lj., 1994. - *Posadni sud u Zadru 1898-1913*, Zadar.
- MAŠTROVIĆ, V., 1959. - *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb.
- SCHMID, F., 1903. - Ferdinand Schmid, *Das Heeresrecht der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Wien-Leipzig.
- SMIRIĆ, E., 1911. - *Amtsterminologie* (njemačka-talijanska-hrvatska ili srpska Službena terminologija), Mali Lošinj.
- WAGNER, W., 1971. - *Geschichte des k. k. Kriegsministeriums, 2, 1866-1888*, Wien-Köln-Graz.
- WANDRUSZKA, A. - URBANITSCH, P., 1987. - *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band V: Die bewaffnete Macht*, Wien.

Tado Oršolić: STRUCTURE OF THE MILITARY JUDICIARY IN THE HABSBURG MONARCHY WITH AN EMPHASIS ON DALMATIA IN 1848-1867

S u m m a r y

General observation about the military structure of the Habsburg Monarchy is that the military judiciary was a basis that enabled the functioning of the entire military apparatus of the Monarchy. In the middle of the 19th century (with significant changes both in military and in civil judiciary) so called mobile courts that moved together with their units were established in order to achieve better efficiency of the military judiciary. To improve the work of courts, the entire military judiciary of the Monarchy was organised and divided into three basic court types: a) garrison courts as the courts of the first instance (regimental courts); b) regional military courts and military courts of appeal as the appellate courts (county courts); c) supreme military court (in the Headquarters in Vienna) as the highest judiciary instance. A steady strategic and legal foundation for the functioning of military defence mechanism of the Habsburg Monarchy was established with such distribution of courts and with some changes of military legislation. According to the Monarchy laws military courts sometimes may have had a jurisdiction over certain seemingly civilian cases. However, final separation of civilian (civil) and military courts occurred only in 1867 with the Austro-Hungarian Agreement, while the major reformation of military judiciary happened as late as 1889.